

- Verre for psyken å se lidelse enn å ta liv

Per Halvorsen
journalist

Mens han forsket på norske Afghanistan-veteraners psykiske helse, begynte Andreas Espetvedt Nordstrand å tvile på påstanden om at det er naturstridig å ta liv. – **Som orlogskaptein, ph.d. og psykolog skrev du nylig kronikken Er det skadelig å ta liv? i Forsvarets forum. Utgangspunktet er norske soldater i utenlandstjeneste. Hva ville du med kronikken?**

– Som militærpsykolog og forsker er jeg mye i kontakt med operative miljøer som jevnlig tar liv. Jeg har erfart at det ikke nødvendigvis er det å ta liv i seg selv du tar moralsk skade av, og som gir så store stressbelastninger at du eksempelvis får en posttraumatisk stresslidelse (PTSD). Sammenlikner vi Afghanistan-veteraner med veteraner fra de fredsbevarende styrkene i Libanon, der oppdraget altså var å ikke ta liv, selv om det også kunne forekomme der, viser det seg å være langt mer psykisk uhelse i den siste gruppa enn i den første.

– **Hvordan forklarer du det?**

– Min hypotese er at det har mye å gjøre med hvordan oppdraget er definert. For de operative styrkene i Afghanistan var det å ta liv en del av hva soldatene måtte forvente. De skulle bekjempe en definert fiende. I Libanon var det annerledes. Oppdraget var å styrke freden. Soldatene der hadde bare lov til å handle i selvforsvar. Det var uklare grenseoppganger mellom når de kunne handle, og når de ikke kunne det. Dermed ble handlingsrommet til den enkelte soldat privatisert. Styrkene i Afghanistan hadde trent på mange scenarioer og hadde lov til å drepe. Engasjementsreglene i Afghanistan var altså langt tydeligere enn i Libanon.

Er motstanden mot å ta liv biologisk betinget, vil det være mer krevende å forberede soldatene på oppdraget og forebygge traumatiserende belastninger.

– **«Engasjementsreglene»?**

– Regler som sier noe om når militær makt kan anvendes, og hvilken type og grad av makt som kan tas i bruk i ulike situasjoner. For eksempel regler for når det er lov til å skyte noen. En engasjementsregel som Norge har til felles med de fleste vestlige land, er forbudet mot å drepe krigsfanger.

– **Hvorfor har det festet seg en holdning om at det er naturstridig å drepe?**

– Dave Grossmans bok *On Killing: The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*, har hatt stor innflytelse. Boka baserer seg blant annet på studier av soldater som deltok i andre verdenskrig, og viser at fleste parten av soldatene aldri fyrte av våpnene. Det har vært tolket som iboende motstand mot å drepe og at det å gjøre det kan ha betydelige konsekvenser for psyken. Etter selv å ha vært på utenlandsoppdrag ni ganger, og etter å ha studert norske soldaters mentale helse, mener jeg det ikke er fullt så enkelt. Det er ikke nødvendigvis det å ta liv som er i strid med den menneskelige natur og dermed mest traumatiserende. Det kan være verre å se folk lide, for eksempel å observere handlinger som bryter med egen moralsk overbevisning, eksempelvis at barn bli skadet eller drept.

– **Hvorfor tror du det er slik?**

– Å delta i kamphandlinger er noe alle soldater øver mye på, og Forsvaret har blitt flinkere til å snakke om at det kan innebære å ta liv. Det er vanskeligere å «trene» på å få verdens grusom het og nød tett innpå seg. Slike opplevelser kanføre til at grunnleggende antagelser om verden, andre mennesker og oss selv blir knust. Noen kan miste troen på menneskeheten; få et fata listisk forhold til verden. Dette er uheldig for den psykiske helsen.

– Hvorfor er dette viktig kunnskap?

– Er motstanden mot å ta liv biologisk betinget, vil det være mer krevende å forberede soldatene på oppdraget og forebygge traumatiserende belastninger. Hvis sosiale variabler spiller en viktigere rolle, kan vi iverksette tiltak for å lette belastningen etter endt tjeneste. En undersøkelse fra 2016 viste at 15 prosent av Libanon-veteranene hadde psykiske helseplager 30 år etter at de hadde del tatt på oppdrag. I 2012 skåret Afghanistan- veteranene på linje med normalbefolkningen, med en forekomst av psykiske lidelser på 5–6 prosent. Men det er viktig å tilføye at de som plukkes ut til oppdrag i Afghanistan, er screenet for pretraumatiske risikofaktorer. Det var ikke deltakerne i Unifil-styrken i samme grad. Krig er uansett ikke helsebringende. Potensialet for psykiske helseproblemer er absolutt til stede. Vi bør derfor gjøre det vi kan for å forebygge.

Debatten må ikke gjennomføres på en måte som gjør spørsmålet om for eller imot krigføring til et moralsk anliggende hos den enkelte soldat som er sendt ut i oppdrag.

– Hva er det viktigste vi kan gjøre?

– De som vedtar at Norge skal delta i krigsoperasjoner, må ikke underkommunisere hva det faktisk kan innebære. Blir ansvaret for å ta liv privatisert, kan det være kritisk for opplevelsen av om du har kollektiv støtte. Det har igjen konsekvenser for potensielle senvirkninger. Gruppepsykologiske mekanismer slår inn. Vi må ikke la soldatene sitte igjen med følelsen av at de som enkeltindivider har begått normbrudd hvis de har takket ja til å delta i militære oppdrag utenlands og deltakelsen er et resultat av kollektivets beslutninger.

– Men vi kan ikke nekte politikere å ha åpne diskusjoner om hvorvidt et norsk militært engasjement i utlandet er legitimt?

– Nei, men debatten må ikke gjennomføres på en måte som gjør spørsmålet om for eller imot krigføring til et moralsk anliggende hos den enkelte soldat som er sendt ut i oppdrag. Belastningen av å ta liv har antageligvis først og fremst å gjøre med hvordan andre vurderer hva vi har gjort, og omstendighetene rundt.

– Krigshistorien og Nürnbergprosessen etter andre verdenskrig har lært oss om hvor galt det kan gå om vi går for langt i å frata enkeltindivider det personlige ansvaret for egne handlinger?

– Ingen kan fraskrive seg sitt personlige ansvar for å begå illegitime handlinger. Det er ikke lov å delta i illegitime handlinger selv om det er en overordnet som gir ordre om det. Å skille det ene fra det andre er det vi har engasjementsreglene til. Dette er regler som alle plikter å sette seg inn i, og som vi øver mye på. Har flertallet av våre folkevalgte vedtatt at vi skal delta i operasjoner som også innebærer skarpe oppdrag, er det ingen illegitim handling.

– Nå i oktober går dere i gang med en ny kartlegging av norske veteraners psykiske helse. Alle som har vært i tjeneste i utlandet, cirka 10 000 i tallet, er inkludert. Hva regner dere med å finne?

– Det er viktig å vite hvordan det går med veteranene over tid. I 2012 stod det ganske bra til. Er situasjonen den samme, eller vil vi se eksempler på såkalt forsinket traumereaksjon (delayed onset)? Her får vi jo gode longitudinelle data, som også kan si noe om kausalitet og stressorer som liggertil

grunn for psykiske vansker. Dette er data vi kan bruke både til å forberede soldatene før de reiser ut, og til å yte bedre hjelp når tjenesten er over.

Hvorfor NÅ?

- Militærpsykolog Andreas Espetvedt Nordstrand publiserte 25. august kronikken Er det skadelig å ta liv? i Forsvarets forum.
- Her postulerer han at det ikke er så skadelig å drepe som vi tidligere har antatt, og at skadepotensialet vil være avhengig av samfunnets bedømmelse av handlingen.
- Som forsker og psykolog ved Forsvarets Institutt for militærpsykiatri og stressmestring (IMPS) studerer han den psykiske helsen til veteraner som har deltatt i utenlandsoperasjoner.
- I oktober startet IMPS en ny omfattende kartlegging av norske krigsveteraners psykiske helse.